

12 Το δίκαιον στην πλατωνική Πολιτεία

Ιωάννα Τριπουλά

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Γύρω στα 380 π.Χ.¹, ο Πλάτων συντάσσει την πραγματεία *Πολιτεία* ή *Περί δικαίου*. Σε αυτή η δικαιοσύνη παρουσιάζεται ως η ανώτερη αρετή που μπορεί να αποκτήσει ένας άνθρωπος όταν το λογιστικό μέρος της ψυχής του καταφέρει να επιβληθεί επί των άλογων μερών της, του θυμοειδούς και του επιθυμητικού. Η επίτευξή της είναι συνεπώς που προοδευτικά μπορεί να οδηγήσει τον άνθρωπο στην επανένωση με το θείο, καθώς η εμπειρία ενός συνειδητά δικαίου βίου θα οδηγήσει σε αντίστοιχες επιλογές μέσα στον κύκλο των επάλληλων μετενσαρκώσεων, μέχρι την τελική θέωση της ψυχής. Έτσι η πλατωνική δικαιοσύνη καθιερώθηκε να συνδέεται με ένα μεταφυσικό πλαίσιο, το οποίο της αφαιρεί το οποιοδήποτε ρεαλιστικό, άμεσα χρηστικό ή πρακτικό στοιχείο και εν τέλει της στερεί από την αξία της. Την απάντηση στο κατά πόσο τελικά η πλατωνική δικαιοσύνη έχει υπόβαθρο μεταφυσικό ή ρεαλιστικό θεωρούμε ότι μπορεί να τη δώσει μόνον η προσεκτική εξέταση των όρων που ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί. Μελετώντας τη χρήση των όρων που σχετίζονται με το δίκαιο (ουσιαστικών όπως *δίκαιον*, *δικαιοσύνη* – *δικαιοσύνη*, επιθέτων όπως *δίκαιος* – *δικαία* – *δίκαιον* και τα παραθετικά αυτών), αναγόμεστε στην αρχική εναγώνια αναζήτηση του δασκάλου του, Σωκράτη, σχετικά με τον δίκαιο βίο, όπως αυτός εκπτύσσεται εντός του πλαισίου της ζωής μας και της καθημερινότητας εντός του κοινωνικού συνόλου.

The terminology concerning justice in Plato's *Republic*

Ioanna Tripoula

ABSTRACT

Around 380 BC Plato draws his dialogue “Politeia” or “On Justice”. In that, justice is presented as the superior virtue that a man can gain when the *logistikon* part of his soul manages to impose on the *alogon* part, consisting of the *thymoeides* and *epithymitikon*. The attainment progressively may lead man in reunion with the divine, as the experience of a consciously legal life will lead to respective options in the circle of successive reincarnations, until the final deification of the soul. Thus the Platonic justice established to be associated with a metaphysical framework, which removes any realistic directly utilitarian or practical element and ultimately deprives it of its value. The answer to whether ultimately the Platonic Justice has a background metaphysical or realistic, can only be given by careful consideration of the terms used by the philosopher. Studying the use of the terms related to the law, leads us back in the initial anxious request of his teacher, Socrates, on the righteous life as it unfolds within the context of our everyday life in society.

---

¹ Υπάρχει μια μεγάλη συζήτηση γύρω από τη χρονολογία συγγραφής του έργου, στην οποία δεν υπεισερχόμαστε ως ασύνδετη με το διερευνώμενο θέμα. Η παράθεση της χρονολογίας γίνεται ενδεικτικά και συμβατικά, ως δηλωτική της μέσης συγγραφικής περιόδου του φιλοσόφου.

0 Εισαγωγή

Στην πλατωνική *Πολιτεία ή Περί δικαίου* λόγο η δικαιοσύνη ταυτίζεται με την *οικειοπραγία*, που σημαίνει ότι κάθε μέρος ενός συνόλου ή μέλος μιας ομάδας πράττει το έργο που του αναλογεί, που είναι αντίστοιχο των ικανοτήτων και της θέσης του. Στην πολιτεία είναι δυνατή όταν τα ηνία αναλάβει ένας *βασιλεύς – φιλόσοφος*, που θα ασκεί την εξουσία του επί ενός σώματος πολιτών αποτελούμενου από φύλακες, επίκουρους στο έργο του, και από πολίτες, παραγωγούς και εμπόρους. Στη δε ψυχή η δικαιοσύνη επέρχεται όταν το κατώτερο μέρος της, αποτελούμενο από το *θυμοειδές* και το *επιθυμητικό*, παραχωρήσει τη διοίκηση στο ανώτερο μέρος της το *λογιστικό*. Το ερώτημα συνεπώς που εύλογα και διαχρονικά τίθεται είναι κατά πόσο τελικά η πλατωνική δικαιοσύνη έχει υπόβαθρο μεταφυσικό ή ρεαλιστικό. Την απάντηση θα επιχειρήσουμε να την ανιχνεύσουμε μέσα από την εξέταση των συναφών όρων, που ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί², και του εννοιολογικού τους πλαισίου.

1 Η δικαιοσύνη εξεταζόμενη σε ρεαλιστικό πλαίσιο

1.1 Η δικαιοσύνη ως *τὸ ἀποδιδόναι ἄν τις τι παρά του λάβη*

Ο Σωκράτης ξεκινά τη συζήτηση με το θεοσεβούμενο μέτοικο και εύπορο έμπορο Κέφαλο ερωτώντας τον ποιο θεωρεί ότι είναι το μέγιστο όφελος που αποκόμισε από τον πλούτο του. Εκείνος του απαντά ότι ο πλούτος επιτρέπει σε όποιον το επιθυμεί, να είναι δίκαιος με το να αποφεύγει τη διάπραξη αδικιών ή να αποκαθιστά αδικίες, που ενδεχομένως έχει ήδη διαπράξει στο παρελθόν είτε προς τους θεούς είτε προς συνανθρώπους (330d - 331b). Η δήλωση αυτή θα αποτελέσει το έναυσμα για την αναζήτηση ενός ορισμού της δικαιοσύνης. Ο Κέφαλος είναι μεγάλος σε ηλικία και έχει ζήσει πολλά χρόνια στην Αθήνα, ώστε αντιπροσωπεύει την οπτική ενός μέσου Αθηναίου, που χωρίς περαιτέρω φιλοσοφικούς προβληματισμούς αναγνωρίζει τη δικαιοσύνη ως την αποφυγή ή αποκατάσταση της αδικίας. Η σύνδεσή της με τον πλούτο ίσως είναι αντιπροσωπευτική της ιδιότητάς του ως εμπόρου, μπορούμε όμως να πούμε ότι έχει μια ισχυρή δόση ρεαλισμού, υπό την έννοια ότι η πενία συχνά οδηγεί τον άνθρωπο σε καταστάσεις όπου, είτε δεν είναι σε θέση να γνωρίσει και να ακολουθεί το δίκαιο, είτε αν το γνωρίζει, να μην το επιλέγει ως λιγότερο ή όχι άμεσα και απτά ωφέλιμο. Σε τέτοιες καταστάσεις εκείνος που δε θα μπορέσει να ακολουθήσει το δίκαιο, θα το κρατήσει ως εκκρεμότητα, την οποία θα διευθετήσει κατόπιν με την αξιοποίηση του πλούτου που απέκτησε. Εύλογα ο Σωκράτης, δε θα μπορούσε να μείνει ικανοποιημένος από μια

² Ο όρος *δικαιοσύνη* (σε όλες τις πτώσεις του ενικού αριθμού) απαντά 133 φορές, εκ των οποίων 40 φορές σε γενική πτώση και 47 σε αιτιατική. Το επίθετο *δίκαιος* 36 φορές στο αρσενικό γένος, 14 στο θηλυκό και 85 στο ουδέτερο, 24 φορές σε γενική πτώση, 8 φορές στον πληθυντικό αριθμό στο αρσενικό και 18 στο ουδέτερο.

τέτοια αντίληψη: το ηθικά ορθό δεν μπορεί να υποτάσσεται στους κανόνες και στη λογική της αγοράς και του εμπορίου, δεν είναι προϊόν, αλλά αξία. Ο Κέφαλος από την άλλη δε θα μπορούσε να υποστηρίξει τη θέση αυτή περαιτέρω και έτσι ο ορισμός αυτός αφήνεται μετέωρος.

1.2 Η δικαιοσύνη ως τὰ όφειλόμενα έκάστω άποδιδόναι

Ο ορισμός που δίνει ο Κέφαλος και τον οποίο αναλαμβάνει να προασπιστεί ο γιος του, Πολέμαρχος, είναι ότι η δικαιοσύνη συνίσταται στην ανταπόδοση, στην επιστροφή ενός πράγματος ή μιας πράξης σε αυτόν, που το κατείχε ή την επιτέλεσε αρχικά (331c – d). Η αντίληψη αυτή έχει τις ρίζες της στα προκλασικά χρόνια και διέπει την ηθική των ομηρικών ηρώων σύμφωνα με την οποία ο δίκαιος αποδεικνύεται ευμενής προς τους φίλους και βλαβερός προς τους εχθρούς. Στα κλασικά χρόνια διατηρήθηκε ως ηθικό κατάλοιπο μιας άλλης εποχής, όπως φαίνεται για παράδειγμα στην περίπτωση της ευριπίδειας Μήδειας, που φτάνει στα άκρα, άλλοτε για να βοηθήσει τους ανθρώπους της και άλλοτε για να εκδικηθεί τους εχθρούς τους δικούς της και των δικών της. Μετά το τέλος των έντονων πολεμικών αναταραχών της προκλασικής περιόδου ως αντίληψη επεκτείνεται και εφαρμόζεται και στην καθημερινότητα. Έτσι, ο Σωκράτης και οι συνομιλητές του παραδέχονται ότι η δικαιοσύνη είναι χρήσιμη και στον πόλεμο, αλλά και στην ζωή εν καιρώ ειρήνης (332e- 333d). Η αντίληψη αυτή εντοπίζεται στο απόφθεγμα του Σιμωνίδη, σύμφωνα με το οποίο ως δίκαιον ορίζεται το να αποδίδει κάποιος πίσω τα οφειλόμενα (331e). Ο Σωκράτης οδηγεί τους συνομιλητές του να ερμηνεύσουν το απόφθεγμα πιο συγκεκριμένα, ως ανταπόδοση της ωφέλειας στους φίλους και της βλάβης στους εχθρούς (332d). Αποδεικνύεται ωστόσο δεν υπάρχει ασφαλής και κοινή γνώση του ποιος είναι φίλος και καλός και ποιος εχθρός και κακός, άρα ελλοχεύει ο κίνδυνος βλάβης των φίλων και ωφέλειας των εχθρών (334e). Συνεπώς, ο συνήθης ορισμός της δικαιοσύνης προϋποθέτει το σαφή προσδιορισμό του φίλου ως του αντικειμενικά καλού και του εχθρού ως του αντικειμενικά κακού (335a).

Στο σημείο αυτό ο Σωκράτης θέτει ένα καίριο ερώτημα: θα μπορούσε ποτέ η δικαιοσύνη να συνδέεται με τη διάπραξη βλάβης; (335b). Για εφόσον η δικαιοσύνη έχει σκοπό της να καταστήσει τον άνθρωπο καλύτερο, ηθικότερο, αυτό δε μπορεί να κάνει βλάπτοντας, γιατί τότε δε θα είναι δικαιοσύνη. Αυτή η διαπίστωση καταρρίπτει άμεσα τον κοινό ορισμό της δικαιοσύνης, όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, εφόσον τον φέρνει άμεσα αντιμέτωπο με τις αρχές της λογικής (335e).

1.3 Η δικαιοσύνη ως τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον

Η θέση που κατατίθεται από το σοφιστή Θρασύμαχο είναι ότι το δίκαιο είναι το συμφέρον του ισχυρότερου και άρα στις πόλεις η δικαιοσύνη αντιστοιχεί στο συμφέρον της άρχουσας

τάξης. Συνεπώς, αφενός το δίκαιο ταυτίζεται με το συμφέρον, αφετέρου συνδέεται άρρηκτα με τις εκάστοτε πολιτικές συνθήκες και καταστάσεις. Συνεπάγεται λοιπόν ότι δεν αναγνωρίζεται μια αντικειμενική ηθική, που ορίζει το τι είναι δίκαιο, αλλά αυτό επαναπροσδιορίζεται κάθε φορά, είναι δηλαδή κάτι σχετικό, ρευστό και μάλλον υποκειμενικό [Μαραγγιανού – Δερμούση, 46]. Η αντίληψη αυτή είναι σύμφωνη με τη σοφιστική οπτική του σχετικισμού, έχει όμως ρίζες βαθύτερες στο παρελθόν. Ήδη στα ομηρικά έπη η λέξη δίκη ερμηνεύεται ως έθιμο, που προκύπτει από την τάξη πραγμάτων, τη συνήθεια, τα ήθη της κοινωνίας και της εποχής [Σταματάκου 274]. Οι σοφιστές, όπως εν προκειμένω ο Θρασύμαχος, ανασύρουν αυτή την παλιά ερμηνεία του όρου και την θέτουν σε νέο πλαίσιο ερμηνείας, θεωρώντας ότι η δικαιοσύνη δεν είναι παρά ένα σύστημα που ορίζεται και επανακαθορίζεται από την εκάστοτε ανώτερη τάξη. Το σημείο στο οποίο ο Σωκράτης θα εντοπίζει ρωγή για να διαρρήξει αυτή τη θέση, είναι ακριβώς αυτή η υποκειμενική διάσταση: εφόσον ο άρχων ή οι άρχοντες αποφαίνονται κάθε φορά για το δίκαιο, άρα θεσπίζονται και νομοθετήματα ή αποφάσεις που ορίζουν το δίκαιο λανθασμένα, ώστε καταλήγουν να λειτουργούν προς το συμφέρον των αρχομένων (340b-e). Με την επανατοποθέτηση του Θρασυμάχου ότι ως άρχων νοείται ο αλάνθαστος, ο επιστήμων τρόπον τινά, ο Σωκράτης θα τον οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ένας επιστήμων ασκεί σε κάθε περίπτωση την επιστήμη του προς όφελος των άλλων και όχι του εαυτού του. Ο Θρασύμαχος θα συνεχίσει να υποστηρίζει ότι ο γνήσιος ηγέτης, ακόμη και αν δείχνει ότι ασκεί την εξουσία προς όφελος των πολιτών, στην πραγματικότητα προσβλέπει στο δικό του συμφέρον, όπως επίσης και ότι όχι μόνο σε δημόσιες συναλλαγές, αλλά και στην ιδιωτική ζωή ο άδικος βγαίνει σε κάθε περίπτωση κερδισμένος (343a-344c). Ο Σωκράτης όμως θα αποδείξει ότι υπάρχει μια κοινή, υποβόσκουσα αντίληψη ότι η εξουσία ζημιώνει και αυτή αποδεικνύεται με τη χορήγηση μισθού, ότι η αδικία είναι ασύμβατη με τις άλλες αρετές, ότι δεν είναι γνώση, γιατί ο επιστήμων δεν φιλοδοξεί την επιβολή του επί των άλλων και ότι εν τέλει συνεπάγεται αστάθεια στο εσωτερικό της πόλης ή της ψυχής του ανθρώπου (349d-354c). Συνεπώς σε καμία περίπτωση δε μπορεί να ευσταθεί ένας ορισμός της δικαιοσύνης ως τού κρείττονος συμφέρον.

Με τον τρόπο αυτό κλείνει το πρώτο βιβλίο της Πολιτείας, καθώς οι όποιες απόπειρες για τον ορισμό της δικαιοσύνης απέβησαν άκαρπες. Για το Σωκράτη αυτό οφείλεται στην άγνοια τους για την ουσία της δικαιοσύνης [Γεωργούλη 1778]. Ένας ορισμός, δηλαδή, δεν πρέπει να στηρίζεται στα φαινόμενα, στις επιμέρους εκδηλώσεις του κάθε πράγματος, αλλά στην ουσία του [Βλαστός, 113].

2 Η δικαιοσύνη εξεταζόμενη σε μεταφυσικό πλαίσιο: τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν

Με το τέλος του πρώτου βιβλίου κλείνει ο κύκλος των αντιπαραθέσεων του Σωκράτη προκειμένου για την αναζήτηση της δικαιοσύνης. Ο νεαρός Γλαύκων, που θα αναλάβει εφεξής ως βασικός συνομιλητής του, θα παρουσιάσει τις αντιλήψεις που υπάρχουν ευρέως για τη δικαιοσύνη, ότι δηλαδή δεν είναι αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής των ανθρώπων, αλλά επιβεβλημένη και ότι η αδικία είναι προτιμότερη και ωφελιμότερη (357a- 362d). Το λόγο του θα συμπληρώσει ο αδελφός του, Αδείμαντος, που θα υποστηρίξει ότι όσοι επαινούν τη δικαιοσύνη, το κάνουν για τα οφέλη που αυτή συνεπάγεται (362e - 367e). Και οι δύο συνομιλητές αναπαράγουν κοινές αντιλήψεις ο μὲν για την αδικία, ο άλλος για τη δικαιοσύνη. Το σημείο ταύτισης στους λόγους των δύο νεαρών είναι ότι εστιάζουν στις ωφέλειες και στα υλικά αγαθά, που συνεπάγονται η αδικία και η δικαιοσύνη, και παράλληλα ότι η δικαιοσύνη είναι κοινωνική σύμβαση.

Οι λόγοι τους ουσιαστικά επέχουν το ρόλο εναύσματος για την ανάπτυξη από μέρους του Σωκράτη μιας αντίληψης για τη δικαιοσύνη που άπτεται της περιοχής του υπερβατικού. Οι παρατιθέμενες κοινές αντιλήψεις δείχνουν ότι ο απλοϊκός νους στέκεται στο φαίνεσθαι. Είναι ως εκ τούτου αναγκαία η αναγωγή στο είναι, στην ουσία του όντος. Θα πρέπει να ακολουθηθεί μια επαγωγική πορεία, να γίνει επαγωγή από τα πολλά, τις εκπτώξεις της δικαιοσύνης στην πόλη ή στην ψυχή του ανθρώπου, στο ένα, στο είδος, στην ιδέα, στην ουσία του πράγματος [Μιχαηλίδης, 19]. Γιατί η ουσία της δικαιοσύνης είναι η αυτή, είτε εκπύσσεται επί του κοινωνικού συνόλου, είτε επί της ψυχολογικής οντότητας που είναι ο άνθρωπος, και πρέπει να ισχύει σε όλες τις περιπτώσεις [Βλαστός, 106-7]. Υπό αυτό το πρίσμα θα λέγαμε ότι η εξέταση της ύπαρξης και λειτουργίας της εντός του κοινωνικού συνόλου είναι πιο άμεσα επιτεύξιμη, καθότι σε αυτή μπορεί να συνδράμει η παρατήρηση και η εμπειρία. Τα συμπεράσματα που θα προκύψουν από αυτή, λογικά θα βρίσκουν εφαρμογή και επί της ανθρώπινης ψυχής, εφόσον η ουσία της δικαιοσύνης είναι η μία και η αυτή ανεξαρτήτως πεδίου εφαρμογής. Έτσι, ο Σωκράτης καλείται να αποδείξει ότι η δικαιοσύνη είναι αρετή αυτή καθαυτή, όχι μόνο ως κοινωνικό αγαθό ή μέσο, αλλά ως έμφυτη στον άνθρωπο και μόνον η εναρμόνιση των πράξεών του με αυτή, μπορεί να οδηγήσει στην ευδαιμονία. Αν καταφέρει να δείξει το έμφυτο της δικαιοσύνης, θα αναδείξει την αξία της ως καθαυτό αγαθό, αλλά και ως το ανώτερο αγαθό στο οποίο πρέπει να προσβλέπει η κοινωνική οργάνωση.

Η πολιτεία στην οποία μπορεί να εξεταστεί η δικαιοσύνη, αυτή την οποία οικοδομεί ο φιλόσοφος με το λόγο του, είναι τόσο ιδανική, ώστε έχει, όπως παραδέχεται ο ίδιος, περισσότερες πιθανότητες πραγμάτωσης δια του λόγου. Αυτή η πολιτεία θεωρείται ιδανική γιατί η θέση του κάθε μέλους στην κοινωνική ιεραρχία ορίζεται αναλόγως της προσωπικής

του αξίας και προκύπτει από την εκτίμηση των φυσικών του προδιαθέσεων και των επιδόσεων του επί της κοινής παρεχομένης παιδείας [Γεωργούλη 231-4]. Η έμφαση που δίνεται στην εκπαίδευση, διαμορφώνει επί της ουσίας ένα νέο είδος πολιτεύματος, την αριστοκρατία του πνεύματος. Έτσι, όλοι οι πολίτες διακρίνονται σε γενικές γραμμές σε τρεις κατηγορίες: στους δημιουργούς [Taylor, 323-4], στους επικούρους και στους φιλοσόφους, από τους οποίους προκύπτει ο βασιλέας. Οι δημιουργοί συντηρούν το σώμα της πολιτείας, οι επίκουροι την διαφυλάττουν και οι φιλόσοφοι τη διοικούν. Οι αρετές όμως είναι τέσσερις: η σωφροσύνη, η ανδρεία, η σοφία και δικαιοσύνη. Η σωφροσύνη ορίζεται ως εγκράτεια, υποταγή των επιθυμιών του κατώτερου μέρους της ψυχής στις επιταγές του ανώτερου, η ανδρεία ως απαλλαγή από τις δοξασίες και προσήλωση στις σωστές γνώμες και η σοφία ως γνώση των όντων, που επιτρέπει την διακυβέρνηση της πολιτείας (427e-433b). Εάν θεωρήσουμε ότι υπάρχει μια κάποια αντιστοιχία ανάμεσα στις τάξεις των πολιτών και στις αρετές, δηλαδή πως η σωφροσύνη επιβάλλεται να χαρακτηρίζει τον πληθυσμό της πόλης, η ανδρεία τους φύλακες και η σοφία τον βασιλέα [Vegetti, 171, Γεωργούλη 226], η δικαιοσύνη φαίνεται ότι έγκειται ακριβώς σε αυτή την αντιστοιχία, ότι δηλαδή κάθε κοινωνική τάξη και μέλος της κοινωνίας ασχολείται απρόσκοπτα με το έργο που του αναλογεί, ώστε να διασφαλίζεται η συνοχή και αρμονική λειτουργία του όλου. Ο ορισμός που δίνεται συνεπώς στη δικαιοσύνη από το Σωκράτη είναι τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν (433b-e), η οικειοπραγία [Μιχαηλίδη, 68-70].

Έως το σημείο αυτό ο Σωκράτης στέκει στο μεταίχμιο ρεαλισμού και μεταφυσικής. Αυτό δεν έχει τόσο να κάνει με την ιδέωδη υπόσταση της πολιτείας που οραματίζεται, όσο με τη σύνδεση του πολιτικού αυτού μορφώματος και της μορφολογίας της ανθρώπινης ψυχής. Η ψυχή διακρίνεται σε τρία μέρη, στο επιθυμητικό, έδρα των επιθυμιών, στο θυμοειδές, έδρα της βουλήσεως, και στο λογιστικό, έδρα της έλλογης σκέψης [Vlastos, 175]. Ως δικαιοσύνη στην ψυχή ορίζεται η κατάσταση εκείνη, στην οποία έκαστο των μερών αυτών πράττει το έργο, για το οποίο προορίζεται, συμβάλλοντας στο βαθμό που του αναλογεί στην αρμονική λειτουργία του όλου. Η δικαιοσύνη στην πόλη συνδέεται άμεσα με την δικαιοσύνη στην ψυχή του κάθε ανθρώπου, εφόσον η θέση του στην κοινωνία εξαρτάται από το μέρος της ψυχής του, που κυριαρχεί, και της αρετής, την οποία καλείται να επιδείξει. Στην τάξη του αστικού πληθυσμού δηλαδή τείνει να κυριαρχήσει το επιθυμητικό μέρος, στην τάξη των φυλάκων το θυμοειδές και στην ψυχή του βασιλέα το λογιστικό. Η πολιτική δικαιοσύνη είναι έτσι μεγέθυνση της ατομικής δικαιοσύνης και η ατομική μικρογραφία της πολιτικής. Εφόσον λοιπόν η οικειοπραγία στην ψυχή των ανθρώπων καθορίζει την οικειοπραγία των πολιτών στην πόλη, συνάγεται και ότι η οικειοπραγία των πολιτών και των τάξεων συντηρεί και ανατροφοδοτεί την οικειοπραγία της ψυχής. Συνεπώς ο ορισμός αυτός στον οποίο τελικά

καταλήγει ο Σωκράτης σαφώς και εκτείνεται στην περιοχή του υπερβατικού.

3 Η δικαιοσύνη στην Πολιτεία : όραμα ή προοπτική;

Η αναζήτηση της δικαιοσύνης φαίνεται ότι ολοκληρώνεται στο τέλος του IV βιβλίου (444a). Και πράγματι, στα επόμενα βιβλία (5-7), όροι συναφείς με τη δικαιοσύνη απαντώνται πολύ σπανίως. Εύλογα συνεπώς εγείρεται το ερώτημα, αν αυτό γίνεται επειδή θεωρεί ο Σωκράτης, ότι έχει δοθεί ένας ικανοποιητικός ορισμός της δικαιοσύνης.

Η εξέταση των ορισμών έχει τις ρίζες της στην Αριστοτελική Λογική, συνεπώς η όποια απάντηση θα επιχειρούσαμε να δώσουμε στο παραπάνω ερώτημα, είναι εκ των πραγμάτων καταδικασμένη, ως επιτελούμενη με όρους πρωθύστερους. Τολμώντας ωστόσο μια συμβατική τοποθέτηση θα λέγαμε, ότι όντως υπάρχει από τη μία πλευρά ως οριστέον μέλος η δικαιοσύνη και από την άλλη το ορίζον, τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν. Στα θετικά του συγκαταλέγεται ότι είναι ένας ορισμός σύντομος, δεν είναι κυκλικός και δεν περιλαμβάνει άγνωστους όρους. Επίσης είναι επαρκώς σαφής: όλοι κατανοούμε τι σημαίνει να ασχολείται κανείς με τις δικές του υποθέσεις. Από την άλλη, βέβαια, για να γίνει αντιληπτό το πώς ή από ποιον καθορίζεται το τὰ αὐτοῦ, θα πρέπει να έχει προηγηθεί η μελέτη της συλλογιστικής του Σωκράτη, όπως αναπτύσσεται στο συγκεκριμένο έργο, συλλογιστική που σε καμία περίπτωση δε συμπίπτει με τη συνήθη ερμηνεία της ενασχόλησης του καθενός με τα προσωπικά ή τα επαγγελματικά του, τις ατομικές του υποθέσεις [Vlastos,187-8]. Όπως είδαμε, ο Σωκράτης θεωρεί ότι υπάρχει ένας βασιλιάς, που είναι φιλόσοφος, άρα έχει γνώση των όντων και αυτός διοικεί άρα και καθορίζει τι αναλογεί στον καθένα, σε ποια τάξη αρμόζει να ενταχθεί αναλόγως των φυσικών και γνωστικών ικανοτήτων και ποια είναι η περιοχή δραστηριοποίησης του κάθε πολίτη και κάθε τάξης. Η εκούσια προσήλωση των πολιτών σε αυτή την τάξη πραγμάτων και η άγρυπνη φύλαξη από μέρους των επικούρων συμβάλλουν στη συντήρηση και διαίωσίση της. Το σημείο του τὰ αὐτοῦ συνεπώς δεν είναι τόσο ευανάγνωστο, όσο αρχικά φαίνεται.

Ο ορισμός, που δίνεται, παραπέμπει λοιπόν σε ένα όραμα ή συνιστά μια προοπτική; Η απάντηση που θα δώσουμε σε αυτό το ερώτημα βρίσκεται κάπου στο ενδιάμεσο των δύο. Όπως καταλήξαμε παραπάνω, ο σωκρατικός ορισμός άπτεται του μεταφυσικού. Τα πράγματα στα οποία ανταποκρίνεται, η πραγματικότητα στην οποία αναφέρεται, δεν είναι του αισθητού κόσμου που μας περιβάλλει [Βλαστός 120—133], αλλά ενός ανώτερου, που βρίσκεται στο ενδιάμεσο του υλικού και του κόσμου των ιδεών. Υπό αυτή την έννοια, ο ορισμός ανταποκρίνεται στα πράγματα, αλλά σε άλλης τάξεως πράγματα, σε μια άλλη τάξη πραγμάτων, και δη των καθαυτὸν πραγμάτων, των όντως όντων, και όχι των ημιτελών αντιγράφων τους, που γνωρίζουμε στην υλική καθημερινότητά μας [Βουδούρη,481-482].

Ο ορισμός που δίνει ο Σωκράτης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ουσιολογικός, με την έννοια ότι επιχειρεί την απόδοση της ουσίας του όντος [Βουδούρη, 341]. Ο φιλόσοφος αναγνωρίζει ότι η δικαιοσύνη στην ουσία της απαντά μόνον μέσα σε μια άριστη πολιτεία. Η αναζήτηση της ουσίας της δε μπορεί να γίνει σε έναν πρωτόγονο κοινωνικό σχηματισμό, ούτε σε μια ανεπτυγμένη μεν αλλά τρυφώσα πόλη. Στα συνήθη πολιτεύματα απαντά η δικαιοσύνη και η αδικία, με την τελευταία ωστόσο να έχει κατά κανόνα τα πρωτεία. Η δικαιοσύνη μπορεί να κυριαρχήσει μόνο στην πόλη, την οποία διοικούν οι φιλόσοφοι, την προστατεύουν ειδικά πεπαιδευμένοι επίκουροι, την απαρτίζουν και τη συντηρούν αστοί συνειδητοποιημένοι ως προς την αναγκαιότητα της εκούσιας υποταγής τους στο πολίτευμα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο έκαστος πολίτης συνειδητοποιεί ο ίδιος τη θέση και την αξία του, καθώς και τη συμβολή της τάξης του στην ύπαρξη και λειτουργία της πόλης. Η παιδεία επέχει βασικό ρόλο στη διατήρηση της συνοχής και καλής λειτουργίας της πολιτείας, καθότι επιτρέπει ακόμη και σε εκείνους που έχουν περιορισμένες γνωστικές δυνάμεις, να υιοθετήσουν και να εφαρμόζουν στην πράξη τις ορθές δόξες, τις οποίες προσεγγίζουν μέσω των φιλόσοφων [Μαραγγιανού – Δερμούση, 55-57], με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται μια ενιαία πνευματική κοινότητα και ένα συλλογικό αξιακό σύστημα με κοινή αντίληψη περί του δικαίου. Ως εκ τούτου η ύπαρξη γραπτών νόμων θα ήταν κάτι το περιττό, εφόσον το πνεύμα δικαιοσύνης θα ήταν κοινό και ζωντανό μέσα σε όλους.

Ο άνθρωπος μπορεί να είναι ολοκληρωτικά δίκαιος και άρα πραγματικά ευδαίμων μόνο μέσα σε μια πραγματικά δίκαιη πολιτεία καθώς η δικαιοσύνη στην ψυχή συνδέεται με τη δικαιοσύνη στην πολιτεία. Στις περιπτώσεις των στρεβλών πολιτευμάτων ο δίκαιος μειονεκτεί, περιφρονείται και δυστυχεί – διαπίστωση που συνιστά κατά κάποιον τρόπο απάντηση στους ορισμούς που είχαν επιχειρήσει νωρίτερα ο Θρασύμαχος και ο Γλαύκων. Το ερώτημα που ανακύπτει εδώ είναι, αν μπορεί ένας άνθρωπος να είναι δίκαιος σε μια μη – δίκαια ή ιδανική πόλη, ήτοι να ακολουθεί τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν, όταν γύρω του επικρατεί η (κακώς εννοούμενη) πολυπραγμοσύνη. Ο Πλάτων απαντά πως, εάν η πολιτεία χαρακτηρίζεται από διαφθορά, το άτομο έχει την επιλογή να απέχει από τα κοινά παραμένοντας προσηλωμένος στο παράδειγμα της ιδεώδους πολιτείας. Αυτό που μπορεί να κάνει είναι να προσπαθεί να διαμορφώνει τη ζωή του κατά τις επιταγές της ψυχής του, ήτοι κατά τον τρόπο που θα λειτουργούσε στο πλαίσιο του ιδεώδους πολιτεύματος.

4 Συμπεράσματα

Ο πλατωνικός Σωκράτης ορίζει τη δικαιοσύνη ως οικειοπραγία, είτε ο λόγος αφορά τα μέρη της ψυχής, είτε τους πολίτες και τις κοινωνικές τάξεις. Οι συνομιλητές του, που καλούνται να καταθέσουν το δικό τους ορισμό σχετικά, εμμένουν στον κόσμο της εμπειρικής, καθημερινής πραγματικότητας, ώστε είναι εύκολο να δημιουργηθεί μια επίπλαστη εντύπωση ότι οι δικές

τους απόπειρες εντάσσονται σε ρεαλιστικό πλαίσιο, ενώ ο Πλάτων αποστασιοποιείται συνειδητά από αυτό. Πράγματι, είδαμε ότι σε αντίθεση με εκείνους, ο πλατωνικός ορισμός παραπέμπει σε μια ιδεώδη κατάσταση, που ανάγεται στην περιοχή του υπερβατικού ή μεταφυσικού. Από την άλλη, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας τη διαφορετική αφετηρία της πλατωνικής συλλογιστικής: ο σύγχρονος, δυτικός και ορθολογιστικός τρόπος σκέψης έχει συνδέσει το ρεαλισμό με τον υλισμό, τον εμπειρισμό και τον πραγματισμό, ενώ ο Πλάτων θεωρεί τον υλικό κόσμο ατελής μίμηση ενός ανώτερου, υπερβατικού. Σύμφωνα με το δικό του σκεπτικό συνεπώς, ο ορισμός του και η όλη του τοποθέτηση έχει υπόβαθρο ρεαλιστικό και δη μας προκαλεί να αναβλέψουμε πέρα και πάνω από τις σκιές που μας περιβάλλουν στο σπήλαιο όπου ενδημούμε δέσμιοι της γνωστικής απροθυμίας μας, να θεαθούμε το φως της αλήθειας.

5 Βιβλιογραφικές παραπομπές

Βλαστός Γ., *Σωκράτης, Ειρωνευτής και ηθικός φιλόσοφος*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1993.

Βουδούρη Ι. Κωνστ., *Ελληνική Φιλοσοφία*, Αθήνα, 2004.

Γεωργούλη Κ.Δ., *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας*, Παπαδήμα, Αθήνα, 2008.

Μαραγγιανού – Δερμούση Ευαγ., *Πλάτων και Πλατωνικοί*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2010.

Μιχαηλίδη Π. Κ., *Πλάτων, Λόγος και Μύθος*, Παπαδήμα, Αθήνα, 1998.

Platonis Opera, ed. John Burnet, Oxford University Press, 1903.

Σταματάκου Ι., *Λεξικόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσης*, Βιβλιοπρομηθευτική, Αθήνα, 1994.

Taylor A.E., *Πλάτων, Ο άνθρωπος και το έργο του*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1992.

Vegetti M., *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, Τραυλός, Αθήνα, 2000.

Vlastos Gr., *Πλατωνικές μελέτες*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2000.

Τριπουλά Ιωάννα

Φιλολόγος, Υπ. Δρ. Φιλοσοφίας

Ηλ. Ταχ.: joantrip@gmail.com